

IVANA ETEROVIĆ

APSOLUTNE KONSTRUKCIJE U EVANĐEOSKIM
TEKSTOVIMA HRVATSKIH PROTESTANATA

1. *Uvod*

Najopsežnije je i nesumnjivo najvažnije djelo hrvatske protestantske tiskare u Urachu *Novi testament*, objavljen glagoljicom 1562./1563. i ćirilicom 1563. godine. Riječ je o prvome cjelovitome hrvatskom prijevodu Novoga zavjeta, za čiji su nastanak prije svega zaslužni hrvatski protestanti Stipan Konzul i Antun Dalmatin. Kako svjedoči Primož Trubar u njemačkome predgovoru prvom dijelu glagoljičkoga izdanja *Novoga testamenta*, prilikom prevođenja Biblije hrvatski su protestanti imali pred sobom „istodobno više od jednog latinskoga, njemačkoga i talijanskoga prijevoda Biblije (a zbog mnogih starih slavenskih riječi i češki)“, no najviše su slijedili Erazmov i Lutherov prijevod,¹ dok u predgovoru prvom dijelu slovenskoga prijevoda *Novoga testamenta* spominje još „hrvatsku misnu knjigu koja je bila nedavno tiskana u Veneciji latinskim pismom“.²

Misna knjiga otisnuta latinicom u Veneciji koju spominje Trubar zacijelo je *Lekcionar Bernardina Splicićanina*, pisan čakavskim vernakularom, i to upravo njegovo drugo izdanje, poznato pod nazivom *Zborovčičev lekcionar*, tiskano 1543. godine u Veneciji, kako je već krajem 19. stoljeća zamijetio August Leskien.³ Iako je u njegovu fokusu bio

(¹) Antun Dalmatin, Stipan Konzul, *Novi testament*, 1. dio. Tübingen 1562. (Dragutin Matak [ur.], *Latinički prijepis glagoljskog izvornika*. Adventističko teološko visoko učilište - Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Školska knjiga, Zagreb 2013, str. 24.)

(²) Mirko Rupel, *Slovenski protestantski pisci*. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1966, str. 77 (prev. a.).

(³) Prvo izdanje toga lekcionara, koje slovi za najstariju pouzdano datiranu hrvatsku latiničku inkunabulu, objavljeno je 1495. godine, također u Veneciji. V.:

ćirilčki *Lajpciški lekcionar* (treća četvrtina 16. stoljeća), čijim je predloškom također bio *Lekcionar Bernardina Splicićanina*, Leskien je usporodio odabrane dijelove iz *Lajpciškoga lekcionara* s glagoljičkom *Postilom* (1562.) i *Novim testamentom* (1562./1563.). Na temelju visoka stupnja podudarnosti tih izdanja zaključuje da su morali imati zajednički predložak, odnosno da je i hrvatskim protestantima očito bilo poznato prvo ili drugo izdanje *Bernardinova lekcionara*, čiji su tekst prenosili neizmijenjen ili tek neznatno izmijenjen.⁴ Leskienov će zaključak potvrditi Ivan Polovič početkom 20. stoljeća. Usporedivši hrvatski protestantski prijevod *Evandjelja po Mateju* s odgovarajućim dijelovima iz *Lekcionara Bernardina Splicićanina*, Polovič zaključuje da je tekst preuzet veoma vjerno, neizmijenjen ili blago redigiran prema „crkvenoslavenskom misalu hrvatske recenzije“, Trubarovu prijevodu i Vulgati, dok su dijelove kojih nema u *Bernardinovu lekcionaru*, pretpostavlja dalje, hrvatski protestanti preveli nanovo prema latinskome i slovenskome predlošku, no ne slijedeći predloške slijepo, već odabirući ona rješenja koja su im se činila najbolja.⁵ U novije je vrijeme Polovičeva pretpostavka donekle revidirana jer se pokazalo da valja računati s većim utjecajem Lutherova prijevoda, koji nerijetko ima prednost pred latinskim tekstom, a ujedno je pak preciznije pokazano da je lekcionarski predložak prilikom prenošenja u hrvatski protestantski prijevod ciljano, iako nedosljedno, redigiran ne samo na razini teksta nego i jezika.⁶

Stjepan Damjanović, *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*. Matica hrvatska, Zagreb 2012, str. 286, 289.

(⁴) V. August Leskien, Das dalmatinisch-serbische cyrillische Missale romanum der Leipziger Stadtbibliothek, *Berichte über die Verhandlungen der königlich sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig*. (Philologisch-historische Classe, 33). Leipzig 1881, str. 238-250.

(⁵) V. Ivan Polovič, *Evangelij sv. Matevža v protestantskem glagolskem Prvem delu Novoga Testamenta iz l. 1562.*, u: *Trubarjev zbornik, Trubarjev zbornik X*. Matica slovenska, Ljubljana 1908, str. 62-69.

(⁶) Usp.: Gordana Čupković, *Književnojezična koncepcija glagoljskoga i ćirilskoga Novoga testamenta iz 1562./1563. Prilog proučavanju razlika*, "Filologija", 55 (2010), str. 7-9, 18-19; Gordana Čupković, *Prilog proučavanju inojezičnih izvora hrvatskoga reformacijskoga prijevoda Novoga testamenta*. "Croatia et Slavica Iadertina", IX (2013) 1, str. 137-144; Vuk-Tadija Barbarić, Ivana Eterović, *O utjecaju lekcionara na hrvatski protestantski prijevod Novoga zavjeta*, u *Zbornik rado-*

Iako se drugi hrvatski predlošci ni u jednome predgovoru ne navode (štoviše, u svojim predgovorima *Novom testamentu* i Trubar, i Konzul, i Dalmatin izrijekom se distanciraju od misala i brevijara nazivajući njihov jezik *nejasnim, nerazumljivim, tuđim*),⁷ mnogi filolozi smatraju da su se hrvatski protestanti zasigurno služili i hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama, koje su bile pisane hrvatskim staroslavenskim jezikom.⁸ Ivan Polovič vjeruje u to da je hrvatskoglagoljski predložak koji su hrvatski protestanti imali pred sobom bio drugi po važnosti odmah nakon *Bernardinova lektionara*, pretpostavljajući da bi mogla biti riječ o *Misalu Pavla Modrušanina*, objavljenu 1528. u Veneciji.⁹ Matija Murko upozorava na to da utjecaj hrvatskoglagoljskih misala i brevijara nije morao biti isključivo izravan, već je zasigurno unesen i neizravnim putem s obzirom na to da su mnogi hrvatski protestanti iznikli upravo iz glagoljaške sredine.¹⁰ Na istome mjestu Murko komentira razlike između glagoljičkih i ćiriličkih izdanja hrvatske protestantske tiskare u Urachu, pri čemu bi se glagoljička izdvajala većom bliskošću vernakularu, a ćirilička arhaičnijim jezikom. Kasnije će se pokazati da ta razlika ne vrijedi za sva protestantska izdanja,¹¹ već po-

va s *Prvoga međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatski prijevodi Biblije u organizaciji Odjela za kulturu hrvatskoga jezika Hrvatskoga filološkog društva (HFD) i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (KBF) Sveučilišta u Zagrebu* (Zagreb, Hrvatska, 26-28. rujna 2018), 2019 (u tisku).

(⁷) Antun Dalmatin, Stipan Konzul, *Novi testament*, 1. dio, cit. (Dragutin Matak [ur.], *Latinički prijepis...*, cit., str. 20, 51-52.)

(⁸) Usp. npr.: Fran Vidic, *Nekaj o razmerju slovenskih Trubarjevih spisov k protestantskim hrvatskim knjigam*, u: *Letopis slovenske matice za leto 1898*. Ur. Anton Bartel. Slovenska matica, Ljubljana 1898, str. 128; Ivan Polovič, *Evangelij sv. Matevža...*, cit., str. 64; Franjo Fancev, *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga*, "Rad JAZU", 212 (1916a), str. 158; Matthias Murko, *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Druck der Česká grafická unie - Carl Winter Universitätsbuchhandlung, Prag - Heidelberg 1927, str. 21.

(⁹) V.: Ivan Polovič, *Evangelij sv. Matevža...*, cit., str. 64, 67.

(¹⁰) V.: Matthias Murko, *Die Bedeutung der Reformation...*, cit., str. 21.

(¹¹) Svojevrnsnim arhaiziranjem mogao bi se smatrati i odjeljak *Kako se imaju slova izgovoreti* u ćiriličkoj *Tabli za dicu*, čiji je tekst strukturiran po uzoru na stare azbučne molitve, usp. Stjepan Damjanović (prir.), *Glagoljična i ćirilična »Tabla za dicu«*. (Pre tisak). Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007, str. 29-30, 56-57, 77.

najprije *Novi testament*,¹² a pogotovo da se ključnim ne može smatrati pismo pojedinoga izdanja, nego vrijeme njegovoga tiskanja.¹³ U najnovijim se istraživanjima smjena redakturne prakse datira u prvu polovicu 1563., a pripreme za nju u sam kraj 1562. godine.¹⁴

Jedna od jezičnih razina na kojoj se najjasnije ogleda utjecaj predložaka zasigurno je ona sintaktička, stoga su prethodni istraživači već sporadično upozoravali na pojedine utjecaje stranih predložaka u sintaksi *Novoga testamenta*. Utjecaj talijanskoga jezika Polovič je vidio primjerice u „pleonastičnoj“ uporabi prijedloga *od*,¹⁵ iako ga drugi istraživači smatraju utjecajem starijih biblijskih prijevoda, odnosno vernakulara.¹⁶ Utjecaj latinskoga predloška prepoznat je dosad u vjernu prenošenju latinskih relativnih rečenica i reda riječi, uporabi konstrukcije *za + infinitiv* umjesto namjerne rečenice¹⁷ te u prevođenju latinskoga

(¹²) Usp. Gordana Čupković, *Književnojezična koncepcija...*, cit., str. 1-36. Već se Franjo Fancev osvrnuo na razlike između glagoljičkoga i ćirilčkoga izdanja *Novoga zavjeta*, pripisujući promjene u ćirilčkome izdanju „starijoj redakciji crkvenoga biblijskoga prijevoda“ radi zadovoljenja svećenika „kojima bi bio miliji u ovim izdanjima jezik s crkvenom natruhom“ (Franjo Fancev, *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca...*, cit., str. 154).

(¹³) V.: Mateo Žagar, *Elementi leksičkog odabiranja u izdanjima hrvatskih protestanata (Urach, 1561-1564): kontekst i metodološke pretpostavke*, u: *Hrvatski prilozi 16. Međunarodnom slavističkom kongresu*. Ur. Stipe Botica, Marija Malnar Jurišić, Davor Nikolić, Josipa Tomašić i Ivana Vidović Bolt. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 2018, str. 219-220.

(¹⁴) V. Mateo Žagar, *Tipologija jezičnih razlika među novozavjetnim tekstovima hrvatskih protestanata u XVI. stoljeću*, u: *Verba volant – scripta manent: Zbornik u čast akademika Stjepana Krsića O. P. Prir. Vinicije B. Lupis i Branko Matulić*. Sveučilište u Splitu, Split 2019, str. 845-864.

(¹⁵) V.: Ivan Polovič, *Evangelij sv. Matevža...*, cit., str. 72.

(¹⁶) V. Franjo Fancev, *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca...*, cit., str. 154, 158; Gordana Čupković, *Književnojezična koncepcija...*, cit., str. 19-20. Uporaba je genitiva s prijedlogom *od* češće ovjerena u glagoljičkome izdanju *Novoga testamenta*, dok se u ćirilčkome izdanju na tim mjestima često javlja besprijedložni genitiv, usp.: Franjo Fancev, *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca...*, cit., str. 154; Ivana Eterović, *Sintaktičke razlike između glagoljičkoga i ćirilčkoga izdanja hrvatskoga protestantskog prijevoda Novoga testamenta*, „Slovo“, 68 (2018), str. 83-84.

(¹⁷) U najnovijim se radovima *za* tumači kao čestica koja pojačava prototipno značenje infinitiva, a sama konstrukcija ne promatra isključivo kao sintaktički kalk prema njemačkome ili talijanskome nego (i) mogući rezultat hrvatskoga unutarjezičnoga razvoja s obzirom na njezinu zastupljenost i u drugim europskim jezicima

ablativa apsolutnoga apsolutnim nominativom.¹⁸ Utjecaj pak hrvatskoga staroslavenskog predložka uočen je u zastupljenosti apsolutnoga dativa, češće u ćirilčkome izdanju.¹⁹ U presjeku se tih skupova nalazi dakle uporaba participa, koja je prepoznata kao izvrsno ogledalo utjecaja inojezičnih predložaka u hrvatskome protestantskom prijevodu Novoga zavjeta, i to osobito apsolutnih konstrukcija, stoga je u ovome radu pažnja usmjerena upravo na njih.²⁰

Novi testament nije međutim jedino izdanje hrvatskih protestanata u kojemu nalazimo evanđeoske tekstove, već su oni uključeni i u *Postilu*, koja je također doživjela tri izdanja: glagoljicom 1562., ćirilicom

(usp.: Jozo Vela, *Hrvatski za-infinitiv: izvanjsko posuđivanje ili unutarnji jezični razvoj*, "Fluminensia", 31, 2019, 1, str. 61-83).

(¹⁸) Usp.: Ivan Polovič, *Evangelij sv. Matevža...*, cit., str. 70; Franjo Fancev, *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga*, "Rad JAZU", 214 (1916b), str. 90; Ivana Vrtič, *Apsolutni nominativ u hrvatskim svetopisamskim prijevodima*. "Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku", 2 (2010), str. 35-48; Gordana Čupković, *Prilog proučavanju inojezičnih izvora...*, cit., str. 138. Na taj popis dio istraživača dodaje i uporabu predikatnoga participa, odnosno aktivnoga participa prezenta kao obvezatnoga konstituenta predikata uz lične oblike glagola *biti* (v.: Ivan Polovič, *Evangelij sv. Matevža...*, cit., str. 72; Gordana Čupković, *Prilog proučavanju inojezičnih izvora...*, cit., str. 138), no ta je participska konstrukcija dobro potvrđena i u hrvatskome staroslavenskom jeziku, u koji je naslijeđena iz staroslavenskoga, usp.: Ivana Eterović, *Sintaktička svojstva participa u jeziku hrvatskoglagoljskih misala*. (Doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Rijeka 2014, str. 165-167. Bilo bi stoga zanimljivo detaljnije promotriti particip u toj funkciji u *Novome testamentu* u svjetlu njegovih potencijalnih predložaka. Znakovito je da u *Artikulima*, koji su prevedeni sa slovenskoga predložka, nije zabilježen nijedan primjer predikatnoga participa, usp.: Ivana Eterović, *Sintaktičke funkcije participa u hrvatskim protestantskim Artikulima (1562.)*, "Raspriave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje", XLII (2016) 2, str. 385.

(¹⁹) Usp.: Ivan Polovič, *Evangelij sv. Matevža...*, cit., str. 67; Ivana Vrtič, *Apsolutni nominativ...*, cit., str. 43-44.

(²⁰) S druge strane utjecaj je vernakulara najočitiji u gubljenju sklonjivosti participa, što će naposljetku dovesti i do redukcije participskih funkcija. Tako je u dvama izdanjima *Artikula* uvijek nesklonjiv particip u funkciji situacijskoga determinatora objekta i sekundarnoga predikata, dok su nesklonjivi oblici participa u tim funkcijama potvrđeni i u glagoljičkome izdanju *Novoga testamenta*, v: Ivana Eterović, *Sintaktičke funkcije participa...*, cit., str. 390-399; Gordana Čupković, *Književnojezična koncepcija...*, cit., str. 20-21. U određivanju sintaktičkih funkcija participa načelno slijedim klasifikaciju Radoslava Večerke, neznatno izmijenjenu u radovima Jasmine Grković-Major.

1563. te latinicom 1568. godine.²¹ Tijekom treće godine rada na projektu *Jezik izdanja hrvatske protestantske tiskare u kontekstu književnojezičnih smjernica XVI. stoljeća* (Hrvatska zaklada za znanost, IP-2014-09-6415), u okviru kojega je nastao i ovaj rad, Vera Blažević Krezić, Tanja Kuštović i Mateo Žagar izradili su pregled relevantnih jezičnih razlika među biblijskim tekstovima hrvatskih protestanata. Najveći stupanj podudaranja utvrđen je pritom između prvoga dijela glagoljičkoga izdanja *Novoga testamenta* te glagoljičke i ćirilичke *Postile*, dok latinička *Postila* pokazuje veće sličnosti s drugim dijelom glagoljičkoga izdanja i ćirilичkim izdanjem *Novoga testamenta*, no unatoč zabilježenim razlikama evanđeoski se tekstovi hrvatskih protestanata mogu smatrati jedinstvenim tekstom.²² Dosad su detaljnije obrađene razlike između tih pet izdanja na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini,²³ stoga se usmjeravanjem pažnje na sintaktičku temu u ovome istraživanju teži upotpuniti slika književnojezične koncepcije hrvatskih protestanata u tako opsežnu korpusu kakav čine njihovi evanđeoski tekstovi.

2. Apsolutne konstrukcije

U povijesti hrvatskoga književnog jezika potvrđene su tri različite apsolutne konstrukcije: apsolutni nominativ, apsolutni dativ i apsolutni instrumental. Svaka od tih apsolutnih konstrukcija sastoji se od participia i imena u odgovarajućem padežu (nominativu, dativu ili instrumentalu) koji su najčešće semantički ekvivalent adverbijalne subordinirane rečenice, i to obično vremenskoga značenja, dok su ostala zna-

(²¹) Jedan evanđeoski odlomak (Iv 9) nalazi se i u glagoljičkome autografu Stipana Konzula (v. prilog uz: Alojz Jembrih, *Pogovor uz pretisak glagoljičkoga Novoga testamenta (1562./1563.)*. Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«, Zagreb 2007, str. 95-103), no budući da u njemu nema primjera apsolutnih konstrukcija, nije uključen u korpus ovoga istraživanja.

(²²) V.: Mateo Žagar, *Tipologija jezičnih razlika...*, cit., str. 845-864.

(²³) V.: Vera Blažević Krezić, Tanja Kuštović, Mateo Žagar, *Biblijski tekstovi uraških protestantskih izdanja u suodnosu*, u: *Zbornik radova s Prvoga međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatski prijevodi Biblije u organizaciji Odjela za kulturu hrvatskoga jezika Hrvatskoga filološkog društva (HFD) i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (KBF) Sveučilišta u Zagrebu* (Zagreb, Hrvatska, 26-28. rujna 2018), 2019 (u tisku).

čenja znatno rjeđa.²⁴ Osnovna je razlika među spomenutim konstrukcijama tip hrvatskoga književnog jezika čijim su dominantnim sintaktičkim obilježjem.

Apsolutni dativ tipična je staroslavenska sintaktička konstrukcija, koja najčešće dolazi na mjestu grčkoga genitiva apsolutnog, ali i drugih grčkih konstrukcija.²⁵ Ta je apsolutna konstrukcija dobro potvrđena i u hrvatskome staroslavenskom jeziku. U najstarijim hrvatskoglagoljskim rukopisima iz 12. i 13. stoljeća, koji su danas samo fragmentarno očuvani, zastupljenost apsolutnih konstrukcija jasno ukazuje na predložak s kojega je pojedini odlomak preveden. Apsolutni dativ znatno je brojniji u fragmentima prevedenim s grčkoga predložka, dok u onima prevedenim s latinskoga predložka umjesto staroslavenskoga dativa apsolutnog na mjestu latinskoga ablativa apsolutnog od 13. stoljeća dolazi apsolutni instrumental.²⁶ Usprkos tomu apsolutni dativ dugo je čuvao status tipičnoga knjiškoga sintaktičkog obilježja i u skladu s tim zadržao visok prestiž, stoga se javlja i u kasnijim tekstovima sve do 16. stoljeća kao stilsko sredstvo u funkciji postizanja više razine književnoga izraza.²⁷ Apsolutni nominativ posve je izniman u hrvatskome

(²⁴) V.: Ján Stanislav, *Datív absolutný v starej cirkevnej slovančine*. „Byzantino-slavica“, 5 (1933-1934), str. 8-10; John Leafgren, *The Dative Absolute in Middle Bulgarian Texts*, „Zeitschrift für Slawistik“, 2 (2002), str. 147; Sofija Gadžijeva, Ana Kovačević, Milan Mihaljević, Sandra Požar, Johannes Reinhart, Marinka Šimić, Jasna Vince, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut: Zagreb 2014, str. 313. U novijoj se literaturi apsolutni nominativ naziva gerundskom, a ne participskom konstrukcijom, usp. Ivana Vrtič, *Apsolutni nominativ...*, cit., str. 35-48.

(²⁵) V.: Radoslav Večerka, *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1961, str. 54; Radoslav Večerka, *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax III: Die Satztypen – Der einfache Satz*. Freiburg im Breisgau, Weiher 1996, str. 188.

(²⁶) V.: Sofija Gadžijeva, Ana Kovačević, Milan Mihaljević, Sandra Požar, Johannes Reinhart, Marinka Šimić, Jasna Vince, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, cit., str. 311-314, 358; Milan Mihaljević, *Jezik najstarijih hrvatskoglagoljskih rukopisa*. Hrvatska sveučilišna naklada i Staroslavenski institut, Zagreb 2018, str. 92-96.

(²⁷) Usp.: Josip Hamm, *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika*, „Slovo“, 13 (1963), str. 43-67; Eduard Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige: Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1983, str. 398, 435; Ivana Eterović, *Dativ apsolutni u Misalu hruackom Šimuna Kožičića Benje*, u: *Riječki filološki dani 9*. Ur. Diana Stolac. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka

staroslavenskom jeziku, ali se javlja redovito u hrvatskim svetopisamskim prijevodima od polovice 15. sve do polovice 19. stoljeća.²⁸

Ipak, nijedna apsolutna konstrukcija ne slijedi slijepo svoj predložak. Pojava vremenskih rečenica naspram apsolutnoga dativa na mjestu grčkoga apsolutnoga genitiva zabilježena je već u staroslavenskom jeziku, što se može dobro pratiti i u hrvatskome staroslavenskom jeziku, i to osobito u misalima mlađe redakcije.²⁹ S druge strane apsolutni dativ unošen je nerijetko i tamo gdje ne dolazi u grčkome, latinskome ili staroslavenskome predlošku, i to ne samo u najstarijim hrvatskoglagoljskim fragmentima iz 12. stoljeća nego i u hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima 16. stoljeća, kao što je primjerice *Misal hruacki* Šimuna Kožičića Benje iz 1531. godine, neovisno o tome što mu je predložak latinski.³⁰

Sve navedeno ukazuje na to da su apsolutne konstrukcije dobar pokazatelj odnosa pojedinoga teksta prema njegovu predlošku, a neizravno i jezičnih stavova priređivača o sintaktičkome normiranju književnoga jezika. To znači da se upravo na temelju inventara, distribucije i podrijetla apsolutnih konstrukcija u ovome istraživanju može bolje razumjeti razmjer utjecaja predložaka pisanih hrvatskim staroslavenskim

2014, str. 357-365; Sofija Gadžijeva, Ana Kovačević, Milan Mihaljević, Sandra Požar, Johannes Reinhart, Marinka Šimić, Jasna Vince, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, cit., str. 311. Da je riječ o knjiškoj konstrukciji, potvrđuju primjeri u kojima particip dolazi u drugome padežu umjesto dativa, koji se nekongruentan oblik može pratiti već u *Tkonskome fragmentu brevijara* iz 13. stoljeća, ali i u kasnijim rukopisima (Milan Mihaljević, *Jezik najstarijih*, cit., str. 95-96; Sofija Gadžijeva, Ana Kovačević, Milan Mihaljević, Sandra Požar, Johannes Reinhart, Marinka Šimić, Jasna Vince, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, cit., str. 314).

(²⁸) V.: Ivana Vrtič, *Sintaksa Kašićeva prijevoda Svetoga pisma*. (Doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Zagreb 2009, str. 319-325; Ivana Vrtič, *Apsolutni nominativ...*, cit., str. 35-48.

(²⁹) V.: Sofija Gadžijeva, Ana Kovačević, Milan Mihaljević, Sandra Požar, Johannes Reinhart, Marinka Šimić, Jasna Vince, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, cit., str. 311-312.

(³⁰) V.: Milan Mihaljević, *Sintaktička svojstva najstarijih hrvatskoglagoljskih fragmenata*, u: *Mnogokratnite prevodi v južnoslavjanskoto srednovekovie*. Gl. ur. Lora Taseva. GoreksPres, Sofija 2006, str. 225-226, 235; Sofija Gadžijeva, Ana Kovačević, Milan Mihaljević, Sandra Požar, Johannes Reinhart, Marinka Šimić, Jasna Vince, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, cit., str. 312; Ivana Eterović, *Dativ apsolutni...*, cit., str. 357-365.

jezikom (misala i/ili brevijara), odnosno vernakularom (lekcionara), ali i preciznije odrediti uloga latinskoga predložka. Prvi bi se utjecaj ogledao u uporabi dativa i instrumentala apsolutnih, a drugi u uporabi apsolutnoga nominativa.

U ovome trenutku raspoložemo tek ograničenim uvidom u status participa u biblijskim i nebiblijskim izdanjima hrvatskih protestanata. Dosadašnja su istraživanja pokazala da su primjeri apsolutnoga nominativa u *Novome testamentu* i lekcionarima manje brojni u odnosu na biblijski prijevod Bartola Kašića i Matije Petra Katančića, a primjeri apsolutnoga dativa češći u ćirilčkome *Novome testamentu* u odnosu na glagoljičko izdanje.³¹ Zamijećeno je da se u hrvatskome protestantskom prijevodu Novoga zavjeta između gerunda i finitnoga glagola može pojaviti i veznik *i*, što je potvrđeno već u staroslavenskome jeziku, ali i u drugim slavenskim jezicima.³² Budući da su apsolutne konstrukcije ponajprije obilježjem liturgijskoga jezika,³³ logično je pretpostaviti da će u nebiblijskim izdanjima hrvatskih protestanata biti manje brojne, što je dosad provjereno i potvrđeno u manjem dijelu tih izdanja. U hrvatskoj protestantskoj početnici *Tabla za dicu* (1561.) nije naime zabilježen nijedan primjer apsolutnih konstrukcija,³⁴ dok je u *Artikulima* (1562.) zabilježen svega jedan primjer apsolutnoga nominativa: *Jeremia dugo ljudeom va E'juptê pripovêda juć praveć i naprêd-nim' staveći grozovite i ljute kaštige i bići, koje Bog svrhu one druge ljudeje njih' brate, i strice, po ruci Babilonjskih' ljudi radi njih' Idolatrie i neposluha biše poslal, Odgovoriše mu tako.*³⁵ Ovo istraživanje omogućit će naposljetku bolji uvid u sličnosti i razlike jezika biblij-

(³¹) V.: Ivana Vrtič, *Apsolutni nominativ...*, cit., str. 42-43.

(³²) *Ivi*, str. 41.

(³³) To ne znači da ga ne nalazimo i u originalnim djelima. Zabilježeni su primjerice u hrvatskoglagojskim rukopisima iz 14. i 15. stoljeća *Istarskome razvodu* ili *Zapisu popa Martinca* (Sofija Gadžijeva, Ana Kovačević, Milan Mihaljević, Sandra Požar, Johannes Reinhart, Marinka Šimić, Jasna Vince, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, cit., str. 314; Stjepan Damjanović, *Slovo iskona...*, cit., str. 261-262).

(³⁴) V.: Ana Gospić, Gordana Čupković, *Književni i jezično-stilski aspekti glagoljske i ćirilske Table za dicu*, u: *Obdobja 27: Reformacija na slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Ur. Aleksander Bjelčević. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2010, str. 318.

(³⁵) V.: Ivana Eterović, *Sintaktičke funkcije participa...*, cit., str. 385, 396. Korpusom je toga istraživanja bila otprilike prva polovica *Artikula*.

skih i nebiblijskih izdanja, a u skladu s tim i jasnije razumijevanje cjelokupne književnojezične koncepcije hrvatskih protestanata.

3. Cilj i korpus istraživanja

Osnovni je cilj ovoga istraživanja bio odrediti status apsolutnih konstrukcija u evanđeoskim tekstovima hrvatskih protestanata, a potom ih razmotriti u svjetlu mogućih predložaka kako bi se iz novoga kuta rasvijetlila njihova uloga u nastanku prvoga hrvatskoga cjelovitog prijevoda Novoga zavjeta. U fokus su postavljeni isključivo tekstovi četiriju evanđelja kako bi se status participa mogao usporediti u različitim fazama razvoja hrvatskih svetopisamskih prijevoda. Naime biblijski tekstovi središnji su žanr hrvatske književnosti od samih početaka sve do danas, a među njima posebno mjesto pripada upravo evanđeljima. Počeci toga žanra sežu u vrijeme samoga nastanka slavenske pismenosti. Tako među najstarijim sačuvanim slavenskim tekstovima iz 10. i 11. stoljeća nalazimo cjelovita evanđelja *Zografski i Marijinski kodeks* te izborna *Assemanijevo evanđelje*, *Savinu knjigu* i *Bojanski palimpsest*.³⁶

U prvoj su fazi ovoga istraživanja popisane apsolutne konstrukcije iz četiriju evanđelja glagoljičkoga izdanja *Novoga testamenta* (u daljnjem tekstu: gNT).³⁷ Razlike u odnosu na ćirilčko izdanje *Novoga te-*

⁽³⁶⁾ V.: Stjepan Damjanović, *Slovo iskona...*, cit., str. 77.

⁽³⁷⁾ U svojem radu o apsolutnome nominativu u hrvatskim svetopisamskim prijevodima Ivana Vrtič osvrće se i na osamnaest primjera apsolutnih konstrukcija, odnosno njihovih sintaktičkih ekvivalenata (priložna rečenica) iz prvoga dijela glagoljičkoga i ćirilčkoga izdanja *Novoga testamenta*, od kojih je petnaest različitih, a tri su usporedna iz obaju izdanja. Budući da je većina njih ovdje zabilježena jer se nalaze u četirima evanđeljima, vrijedno je izdvojiti one primjere koji su ovom prilikom ostali izvan korpusa, a riječ je o onima potvrđenim u *Djelima apostolskim*, radi usporedbe s rezultatima ovoga istraživanja: u glagoljičkome izdanju *hodeći oni putom i približujući se gradu, uzide Petar na zgornja* Dj 10,9; u ćirilčkome izdanju *I proseći ga oni da bi veće vrijeme pri njih bil i ne hti* Dj 18,20 (Ivana Vrtič, *Apsolutni nominativ...*, cit., str. 39, 41), prvi vremenskoga, a drugi dopusnoga značenja. Jedan primjer apsolutnoga nominativa uzročnoga značenja u *Djelima apostolskim* bilježi i Stjepan Damjanović, iako u fokusu njegova istraživanja nije sintaktička razina: *I budući Lidia blizu Ćope, i slišavši Učenici da Petar bēše va onoi, poslahu k njemu* Dj 9,38 (Stjepan Damjanović, *Novi filološki prinosi*. Matica hrvatska, Zagreb 2014, str. 126).

stamenta (u daljnjem tekstu: ćNT) te glagoljičko, ćirilčko i latiničko izdanje *Postile* (u daljnjem tekstu: gP, ćP i IP) ekscerpirane su iz pregleda relevantnih jezičnih razlika među biblijskim tekstovima hrvatskih protestanata koji su izradili Vera Blažević Krezić, Tanja Kuštović i Mateo Žagar, spomenuta u uvodnome dijelu ovoga rada.³⁸ Pritom je u središtu zanimanja ostavljena samo sintaktička razina (konstrukcija), zbog čega su razlike na ostalim razinama (fonološkoj, morfološkoj ili leksičkoj) ovdje zanemarene.³⁹ U tako dobivenu korpusu nije naposljetku pronađen nijedan primjer apsolutnoga instrumentala, stoga se u nastavku donose i komentiraju samo primjeri nominativa i dativa apsolutnih.

Uza svaki se zabilježeni primjer donosi oznaka biblijske knjige, glave i retka. Ako između gNT i ćNT te gP, ćP i IP ne postoji sintaktički relevantna razlika u istome primjeru, navodi se samo inačica iz glagoljičkoga izdanja prema nedavno objavljenu latiničkome prijepisu gNT. Ako između navedenih izdanja postoji sintaktički relevantna razlika u istome primjeru, navodi se i inačica iz onoga izdanja koje se razlikuje upotrijebljenom konstrukcijom.⁴⁰

U drugoj fazi ovoga istraživanja popisane apsolutne konstrukcije uspoređene su s trima predlošcima: u prvome redu *Lekcionarom Bernardina Splićanina* (u daljnjem tekstu: LBS) i *Vulgatom*, a primjeri apsolutnoga dativa i s četirima tiskanim hrvatskoglagoljskim misalima 15. i 16. stoljeća (*Prvotiskom*, 1483.; *Senjskim misalom*, 1494.; *Misalom Pavla Modrušanina*, 1528.; *Misalom hruackim* Šimuna Kožičića Benje, 1531.) kako bi se preciznije odredio stupanj ovisnosti o temeljnome predlošku (lekcionaru), ali i utjecaj drugih (mogućih) predložaka, osobito u onim biblijskim odlomcima koje LBS ne sadrži. Drugim

⁽³⁸⁾ Valja imati na umu da je mogućnost usporedbe s trima izdanjima *Postile* ipak ograničena jer tek dio evanđeoskih tekstova dolazi u svih pet izdanja koji su korpusom ovoga istraživanja. Među svim primjerima koji se navode u nastavku u svim trima *Postilama* nalazimo samo sljedeće: Mt 8,1; Mt 8,5; Mt 8,23; Mt 9,19; Mt 11,7; Mt 13,25; Mt 20,8; Mk 16,20; Lk 2,42-43; Lk 8,4; Lk 17,14; Lk 24,15; Iv 2,3; Iv 4,51.

⁽³⁹⁾ Pri prenošenju primjera iz objavljenoga latiničkoga prijepisa Novoga zavjeta zanemarujem razlike među apostrofima u bilježenju jerova, a tako i prenošenje kurzivirane skupine *šć* jer nisu relevantni za temu ovoga rada.

⁽⁴⁰⁾ Popis svih izvora nalazi se na kraju rada.

riječima, je li uporaba apsolutnih konstrukcija isključivo pod utjecajem LBS i kojemu se predlošku hrvatski protestanti utječu prilikom prevođenja onih odlomaka koje LBS ne sadrži.⁴¹

4. *Apsolutni nominativ*

Uporaba apsolutnoga nominativa u evanđeoskim tekstovima hrvatskih protestanata podudara se u gotovo svim zabilježenim primjerima sa stanjem u LBS i *Vulgati*. Apsolutni nominativ odgovara latinskom ablativu apsolutnom, rjeđe drugim latinskim konstrukcijama, a njegovo je značenje najčešće vremensko. U dosadašnjoj literaturi zabilježena mogućnost pojave veznika *i* između gerunda i finitnoga glagola u korpusu je ovoga istraživanja potvrđena u samo jednome primjeru: Mt 24,1,⁴² dok je u LBS takvih primjera mnogo više. Sustavno i dosljedno izbjegavanje veznika u tome položaju upućuje na to da su hrvatski protestanti svjesno (sintaktički) normirali takvu njegovu uporabu.

Aktivni particip prezenta stoji na mjestu latinskoga participa prezenta: *I to on misleći, evo Anđel Gospodnji ukaza se* Mt 1,20 (*i toj on misleći evo anđel gospodinj ukaza se; Haec autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit*), *Vlizući*⁴³ *ISUS* *v plavcu, naslidovali su ga učenici njegovi* Mt 8,23 (*ulazeći Isus u plavcu, naslidovali su ga učenici njegovi; Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus*), *I jošće on govoreći narodu, Evo Mati negova i brat'ja negova stahu izvanka* Mt 12,46 (*Jošće on govoreći narodu, i evo mati njegova i bratja njegova stahu izvanka; Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus et fratres stabant foras*), *Ošće on govoreći, Evo oblak svital*

(⁴¹) Dosad su istražene apsolutne konstrukcije u evanđeoskim tekstovima osam hrvatskoglagoljskih misala od 14. do 16. stoljeća: četiriju rukopisnih (*Vatikanski ilirico 4, Misal kneza Novaka, Ročki misal, Hrvojev misal*) i četiriju tiskanih (*Prvotisk, Senjski misal, Misal Pavla Modrušanina i Misal hruacki Šimuna Kožičića Benje*), v.: Ivana Eterović, *Sintaktička svojstva participa...*, cit., str. 146-164. Ti misali glavninom dobro čuvaju hrvatsku staroslavensku normu, s iznimkom *Hrvojeva misala*, čiji se jezik izdvaja većim stupnjem pohrvaćenosti jezika, te *Misala hruackog Šimuna Kožičića Benje*, čiji jezik znatnije izmiče tradicionalnim okvirima promatranja jezika hrvatskoglagoljskih misala.

(⁴²) Usp.: Ivana Vrtič, *Apsolutni nominativ...*, cit., str. 41.

(⁴³) Umjesto ovoga participa u ĆNT i IP stoji aktivni particip preterita drugi glagola *viniti*, čime se preciznije izražava vremenski odnos dviju radnji (prijevremenost).

obsinu njih Mt 17,5 (*Jošće on govoreći, i evo oblak svital obsinu njih; Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos*), Sideći tada on na gori maslinskoj, pristupiše k njemu Učenici Mt 24,3 (*sideći Isus na gori maslinskoj pristupiše k njemu učenicima; Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli*), Kasnući se tada nevistac, zadremaše sve i usnuše Mt 25,5 (*Krsmajući tada nevistac, zadremaše sve i usnuše; Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes et dormierunt*), i blagujući reče njim Mt 26,21 (*I blagujući on reče; Et edentibus illis, dixit*), I oni tada večerajući, vaze ISUS kruh Mt 26,26 (*I oni tada večerajući vaze Isus kruh; Coenantibus autem eis, accepit Jesus panem*), Ošće on to govoreći. Evo Juda jedan od dvanadeste pride Mt 26,47 (*I jošće on to govoreći, evo Juda, jedan od Dvanadeste, i pride; Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit*), I sideći on na prestolijem suda, posla k njemu žena njegova Mt 27,19 (*I sideći on na sudu, posla k njemu žena njegova; Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus*), I ijući oni, vazamši kruh ISUS, kad ga blagoslovi, razlomi ga i poda njim Mk 14,22 (*I blagujući oni, vaze tada Isus kruh i blagoslivljajući ga razlomi ga i da ga njim; Et manducantibus illis, accepit Jesus panem: et benedicens fregit, et dedit eis*), I tudie ošće on govoreći, pride Juda Mk 14,43 (*I još to on govoreći, pride Juda; Et, adhuc eo loquente, venit Judas*), A oni izšadši, pripovidahu povsuda, Gospodin dělajući š njimi, i rič njih [...] tvrdeći Mk 16,20 (*A oni tada pošadše pripovidaše vazdi hodeći, a gospodin jih pomagajući i riči njih tvrdeći; Illi autem profecti praedicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante*), vladajuć Poncij Pilat nad Žudeju, a Irud Tetrarka u Galilei, i Filip brat negov tetrarka od Ituree, i trakonitskoga vladanja, i Lizinja tetrarka od Abilinee, pod poglavicami popovskimi Ane, i Kaife: učinjena bê rič Gospodnja Lk 3,1-2 (*vladajući Poncij Pilat nad Žudejom, a četvrto poglavje od Galileje Irud, a Filip brat njegov četvrto poglavje od Iturije i trakonitskoga vladanja, a Lizanija od Biline četvrto poglavje, pod poglavicami popovskimi Anne i Kajfa, učinjena bi rič gospodiņa svrhu Jivana; procurante Pontio Pilato Judaeam, tetrarcha autem Galilaeae Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarcha Ituraeae, et Trachonitidis regionis, et Lysania Abilinae tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna et Cai-pha: factum est verbum Domini super Joannem*), I ošće on to govoreći, evo mnoštvo, i on koi se zoviše Juda, jedan od dvanadeste pred nji-

mi grediše Lk 22,47 (*I još to on govoreći, evo množ velika, i on, ki se zoviše Juda, jedan od dvanadeste prid nimi grediše; Adhuc eo loquente, ecce turba: et qui vocabatur Judas, unus de duodecim, antecedebat eos*), *I tud'je, ošće on to govoreći peteh zape* Lk 22,60 (*I tudje peteh zape; Et continuo, adhuc illo loquente, cantavit gallus*), *I on jure shodeći, sluge susritoše njega* Iv 4,51 (*I on jure shodeći, i sluge susritoše njega; Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei*). U primjeru Mt 25,5 imenica u ċNT stoji u dativu, a particip u nominativu, što se može shvatiti kao posljedica težnje za izmjenom sintaktičke konstrukcije u apsolutni dativ, koji dolazi u hrvatskome staroslavenskom jeziku (*kasneću že ženihu*),⁴⁴ na što upućuje i podudaran odabir leksema u ċNT (*ženih* naspram *nevistac*), no nepažljivo provedene. U primjeru Mt 26,21 na mjestu apsolutnoga nominativa iz gNT dolazi apsolutni dativ u ċNT: *i jadućim' reče njim'*. Primjer Lk 22,60 vrlo jasno upućuje na važnu ulogu koju su hrvatski protestanti pridavali latinskome predlošku prilikom stvaranja prijevoda Novoga zavjeta.

Aktivni particip preterita prvi vrlo je rijedak. U svim zabilježenim primjerima stoji na mjestu latinskoga participa prezenta u sastavu ablativa apsolutnoga: *Odšadši tada oni, poče Isus govoriti množstvu od Ivana* Mt 11,7 (*Oni tada odišadče, poče Isus govoriti mnoštvu od Jivana; Illis autem abeuntibus, coepit Jesus dicere ad turbas de Joanne*), *I izašadši tada Petar vanka iz vrat, vidi ga druga Rabinja* Mt 26,71 (*I izašadče tada Petar vanka vrat, vidi ga druga raba; Exeunte autem illo janua, vidit eum alia ancilla*), *i pomanjkavši Vino, reče mati ISUSOVA k njemu* Iv 2,3⁴⁵ (*I pomañkafši vina, reče mati Isusova nemu; Et deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum*).⁴⁶

(⁴⁴) V.: Blanka Ceković, Ivana Eterović, Tanja Kuštović, Mateo Žagar (prir.), *Misal hruacki Šimuna Kožičića Benje: Latinička transliteracija glagoljskog izvornika s usporedbom jezičnih oblika prema drugim glagoljskim tiskanim misalima XV. i XVI. stoljeća*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu - Sveučilišna knjižnica u Rijeci, Zagreb - Rijeka 2016, str. 635. U *Misalu hruackome Šimuna Kožičića Benje* umjesto leksema *ženih* dolazi leksem *zaručnik*.

(⁴⁵) Apsolutni nominativ u zadnjem primjeru dolazi i u LBS, no ondje u nominativu stoji samo particip, dok je imenica u genitivu. Slavenski genitiv dolazi i u trećem izdanju LBS, tzv. *Andriolićevu lekcionaru* (usp.: Ivana Vrtič, *Sintaksa Kašićeva prijevoda...*, cit., str. 321).

(⁴⁶) Vrijedno je upozoriti na zanimljivu podudarnost s uporabom participa u biblijskome prijevodu Bartola Kašića, gdje se aktivni particip preterita prvi rabi una-

Da ta dva participa ne moraju doći samo na mjestu latinskoga ablativa apsolutnoga, već mogu odgovarati i drugim latinskim konstrukcijama, pokazuju sljedeći primjeri: *I hodeći Isus okolu vse Galileiske dežele, učeći u sinagogah njihovih, i pripovidajući Evangelie od kraljevstva, ozdravljajući vsaki beteg i vsaku nemoć meju ljudmi: I njegovo Ime se razglasi po Vsoi Sirii* Mt 4,23-24 (*Et circuibat Jesus totam Galilaeam, docens in synagogis eorum, et praedicans Evangelium regni: et sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem in populo Et abiit opinio ejus in totam Syriam*), *I vstavši se ISUS naslidovahu ga i Učenici njegovi* Mt 9,19 (*I ustavši se Isus naslidovaše ĩega i učenici ĩegovi; Et surgens Jesus, sequebatur eum, et discipuli ejus*), *Izsadši ISUS iz templa, i pristupiše k njemu Učenici njegovi* Mt 24,1 (*Et egressus Jesus de templo, ibat. Et accesserunt discipuli ejus*).

Apsolutni nominativ dolazi i u onim biblijskim odlomcima koje Bernardinov lekcionar ne sadrži, i to na mjestima na kojima se u latinskome predlošku nalazi apsolutni ablativ: *I išadši ISUS odonuda, naslidovahu njega dva slipca* Mt 9,27 (*Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo caeci*), *i ishodeći oni iz Ierika, naslidova njega mnoštvo veliko* Mt 20,29 (*Et egredientibus illis ab Jericho, secuta est eum turba multa*), *Ošće on to govoreći pridoše niki od poglavice Sinagoge* Mk 5,35 (*Adhuc eo loquente, veniunt ab archisynagago*), *I čekajući puk, i misleći va sr'ceh svojih ot Ivana ili bi on bil Kristus. Odgovori Ivan* Lk 3,15-16 (*Existimante autem populo, et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Joannes*), *I*

toč tomu što je u latinskome tekstu particip prezenta ako je glagol svršen (Ivana Vrtič, *Sintaksa Kašićeva prijevoda...*, cit., str. 304), kako je i u ovdje navedenim primjerima apsolutnoga nominativa, gdje je također riječ o svršenome glagolu. U primjeru Iv 2,3 Ivana Vrtič pretpostavlja da je Kašić preuzeo aktivni particip preterita prvi iz lekcionarske tradicije jer je jednaka potvrda zabilježena u prvome i trećem izdanju LBS (*ivi*, str. 321). Aktivni particip preterita prvi prema latinskome participu prezenta u primjerima Mt 26,71 i Iv 2,3 dolazi i u *Misalu hruackom* Šimuna Kožičića Benje, no ondje u sastavu apsolutnoga dativa (Ivana Eterović, *Sintaktička svojstva participa...*, cit., str. 159). Ana Mihaljević zabilježila je u hrvatskoglagojskim tekstovima aktivni particip preterita prvi na mjestu latinskoga participa prezenta kada je riječ o prefigiranom glagolu ili glagolu čije se trajanje doživljava veoma kratkim, neovisno o tome je li riječ o dativu ili instrumentalu apsolutnome, usp.: Ana Mihaljević, *Prevođenje latinskoga ablativa apsolutnoga u hrvatskoglagojskim tekstovima*, "Fluminensia", 31 (2019) 1, str. 107, 109.

ošće on govoreći, pride niki od hiže poglavice Sinagoge Lk 8,49 (*Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagogae*), On tada ovo govoreći učini se oblak i obsinu njih Lk 9,34 (*Haec autem illo loquente, facta est nubes, et obumbravit eos*), hodeći oni putem, reče niki k njemu Lk 9,57 (*ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum*), Po-slušajući oni ova, priloživši reče priliku Lk 19,11 (*Haec illis audientibus adjiciens, dixit parabolam*), Gredući tada on, prostirahu Rizi svoje po putu Lk 19,36 (*Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via*), Vetar tada velik pušuci, More se dvizaše Iv 6,18 (*Mare autem, vento magno flante, exsurgebat*), Govoreći on ove riči, мноzi verovaše va nj Iv 8,30 (*Haec illo loquente, multi crediderunt in eum*). U svim je primjerima aktivni particip prezenta na mjestu latinskoga participa prezenta, osim u prvome primjeru, gdje dolazi aktivni particip preterita prvi. U primjeru Lk 19,11 na mjestu apsolutnoga nominativa iz gNT dolazi apsolutni dativ u čNT: *Ova njimъ poslušajucimъ, priloživši reče priliku*. Značenje je apsolutnoga nominativa u svim primjerima vremensko, osim u Iv 6,18, gdje je uzročno.

Apsolutni nominativ može stajati na mjestu latinske rečenice s veznikom *cum* ili *dum* te konjunktivom imperfekta ili pluskvamperfekta: Zlizući z gore ISUS, naslidovaše njega ljuctvo veliko Mt 8,1 (*U ono vrime kada shajaše Isus s gore, naslidovaše nega mnostvo veliko; Cum autem descendisset de monte, secutae sunt eum turbae multae*), I zgo-di se zgovarajući se, tere meju sobom iščući, da sam ISUS približavši se grediše š njimi zaedno Lk 24,15 (*I oni tada razgovorajući se meju sobom, bi učineno da se Isus približa i grediše š nimi; Et factum est, dum fabularentur, et secum quaerent: et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis*). U prvome primjeru apsolutni nominativ nalazi se na mjestu vremenske rečenice u LBS, koja dolazi i u IP.⁴⁷

(⁴⁷) Nisu svi primjeri apsolutnoga nominativa iz LBS preneseni u hrvatski prijevod Novoga zavjeta, što se može dokazati sljedećim trima primjerima, gdje hrvatski protestanti rabe vremensku rečenicu naspram latinskoga ablativa apsolutnoga: *Ovo kad on njim govoraše. Evo Poglavnik jedan pristupi* Mt 9,18 (*U ono vrime govoreći Isus k narodom, i evo vladavac jedan pristupi; Haec illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit*); *I kad za stolom sijahu i jedihu, reče ISUS* Mk 14,18 (*I tada sitedeći oni i blagujući reče; Et discumbentibus eis, et manducantibus, ait Jesus*), odnosno latinske vremenske rečenice: *Marija Mandalena doide rano, kad' jošće tmine bihu ka grobu* Iv 20,1 (*dojde Marija Mandalena s jutra vele, jošće tmine budući, k*

4.1. Nesklonjivi particip buduć(i) u sastavu apsolutnoga nominativa

U evanđeoskim tekstovima hrvatskih protestanata zabilježen je velik broj primjera u kojima u sastavu apsolutnoga nominativa dolazi nesklonjivi particip *buduć(i)*. Njegova se uporaba uglavnom podudara sa stanjem u LBS. Uz njega dolaze različite dopune u službi leksičkoga dijela predikata: aktivni particip preterita drugi, pasivni particip preterita, imenica i zamjenica u nominativu, prijedložno-padežni izraz i prilog.

Nesklonjivi će particip *buduć(i)* autor prve hrvatske gramatike Bartol Kašić pola stoljeća kasnije u svojem djelu *Institutionum linguae Illyricae libri duo* (1604.) nazvati gerundom, razlikujući gerund prezenta i imperfekta, koji završava na *-ci* i odgovara latinskom konjunktivu prezenta i imperfekta, a služi za izražavanje istovremenosti, od gerunda perfekta i pluskvamperfekta, koji završava na *-vši*, odnosno tvori se pomoću aktivnoga participia svršenoga prezenta glagola *biti* i aktivnoga participia preterita drugoga te odgovara latinskom konjunktivu perfekta i pluskvamperfekta, a služi za izražavanje prijevremenosti.⁴⁸ Zanimljivo je stoga vidjeti podudara li se uporaba nesklonjivoga participia *buduć(i)* u evanđeoskim tekstovima hrvatskih protestanata s Kašićevim opisom.

4.1.1. Nesklonjivi particip buduć(i) + aktivni particip preterita drugi

Konstrukcija nesklonjivoga participia *buduć(i)* i aktivnoga participia preterita drugoga odgovara latinskom ablativu apsolutnom ili latinskoj zavisnoj rečenici s veznikom *cum* ili *dum* i konjunktivom. Ta je konstrukcija na mjestu latinskoga ablativa apsolutnoga u ovim primjerima: *Budući tada umr'l Irud, Evo Angel gospodni ukaza se u sni Osipu* Mt 2,19 (*budući umrl Irud, evo angel gospodiñ ukaza se u sni Osipu; Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph*), *pridoše ka grobu, budući jure Slnce izašlo* Mk 16,2 (*pridoše k grebu, i jure budući sunce isteklo; veniunt ad monumentum, orto jam sole*), *Bu-*

grebu; Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebrae essent, ad monumentum). Navedena su tri primjera ilustrativne naravi i ne isključuju mogućnost da postoji još primjera apsolutnoga nominativa iz LBS na čijem se mjestu nalazi zavisna rečenica u evanđeoskim tekstovima hrvatskih protestanata.

⁽⁴⁸⁾ V.: Ivana Vrtič, *Sintaksa Kašićeva prijevoda...*, cit., str. 304, 326-327.

duć se jure pol blagdana svršilo uzaiđe ISUS u tempal Iv 7,14 (U ono vrime približajući se jure dan blagdana, uzajđe Isus u tempal; Jam autem die festo mediante, ascendit Jesus in templum).

U primjeru *i budući se velika množica skupila ota svih Gradov pritičući k njemu*, Reče po prilici Lk 8,4 (U ono vrime budući se velika mnoštva skupila i iz gradof gredući ka Isusu, on jim reče po prilici; Cum autem turba plurima convenirent, et de civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem) latinski konjunktiv imperfekta razriješen je dvojako: u prvoj surečenici konstrukcijom nesklonjivoga participa *buduć(i)* i aktivnoga participa preterita drugoga, a u drugoj surečenici aktivnim participom prezenta, što može biti posljedica težnje da se na prvome mjestu naglasi prijevremenost, a na drugome istovremenost. Apsolutni nominativ nalazi se na mjestu vremenske rečenice i u LBS i u latinskome predlošku, u kojemu dolazi veznik *cum* s konjunktivom imperfekta, u primjeru *I kad biše u betanii, u hiži Simuna gubavoga, sideći on za stolom: pride Žena*⁴⁹ Mk 14,3 (I kada biše Isus u Bethaniji u dom Simuna gubavoga i sijaše za stolom, i pride tada žena; Et cum esset Bethaniae in domo Simonis leprosi, et recumberet, venit mulier), gdje se njime izriče istovremenost. Isti tip vremenske rečenice dolazi i u primjerima *I budući jure dovolje dneva prešlo, pristupiše k njemu Učenici njegovi* Mk 6,35 (Et cum jam hora multa fieret, accesserunt discipuli ejus), *budući se ispunili dni njegovi da bi on imel od suda vazet biti, obernu svoi obraz* Lk 9,51 (dum complerentur dies assumptionis ejus, et ipse faciem suam firmavit).

Apsolutni nominativ na mjestu latinskoga konjunktiva pluskvamperfekta dolazi u primjeru: *i budući sel. pristupiše*⁵⁰ *k nemu učenici njegovi* Mt 5,1 (i budući seo, pristupiše k nemu učenici njegovi; et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus), *I Buduć minula Sobota Marija Magdalena, i Marija Jakovla, i Salome, kupile behu pomasti* Mk 16,1 (U ono vrime Marija Mandalena i Marija Jakovla i Salomova kupiše pomasti, da pošadče pomažu Isusa; Et cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Salome emerunt aromata ut ve-

⁽⁴⁹⁾ U éNT dolazi oblik *ženi*, no smatram ga pogreškom, a ne kojim drugim padežom iste imenice.

⁽⁵⁰⁾ U éNT dolazi oblik *pristupivši*, kojim se preciznije izražava prijevremenost ove radnje u odnosu na ostatak rečenice.

nientes ungerent Jesum), *I ovo budući rekal, jedan od slug onde stoećih, da ISUSU zaušnicu* Iv 18,22 (*A ovo budući rekal, jedan od slug steći da Isusu zaušnicu; Haec autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu*). Da su hrvatski protestanti lekcionarski tekst srađivali s latinskim predloškom, dobro se vidi u primjeru *I budući odašli, Evo Angel Gospodnji prikaza se Osipu* Mt 2,13 (*U ono vrime anđjel gospodiñ ukaza se Osipu u sni; Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph*), gdje konstrukcija nesklonjivoga participa *budući* i aktivnoga participa preterita drugoga stoji na mjestu latinske vremenske rečenice u kojoj dolazi veznik *cum* s konjunktivom pluskvamperfekta, dok u LBS nema ekvivalentne konstrukcije.

U svim dosad navedenim primjerima apsolutnoga nominativa koji čini konstrukcija nesklonjivoga participa *buduć(i)* i aktivnoga participa preterita drugoga njegovo je značenje bilo vremensko. U istraženoj korpusu zabilježena su ipak i tri primjera u kojima apsolutni nominativ ima dopusno značenje, no odabrana se konstrukcija samo u trećem podudara s LBS, dok biblijski odlomak u kojemu se nalazi drugi primjer LBS ne sadrži: *i jošće buduć mnozi krivi svidoci pristupili ne nahajahu* Mt 26,60 (*I ne našadće, i mnozi krivi svidoci pristupiše; et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent*), *I buduć tada tolika zlanenija pred njimi učini ne vèrovahu va nj* Iv 12,37 (*Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum*), *I buduć ih toliko, ni se raztrgla mrêža* Iv 21,11 (*I budući toliko jih, ne bihu se razdarle mriže; Et cum tanti essent, non est scissum rete*).

U dvama primjerima konstrukcija nesklonjivoga participa *buduć(i)* i aktivnoga participa preterita drugoga odgovara latinskome participu perfekta u nezavisnoj, odnosno zavisnoj rečenici: *I buduć rekal, on hip guba od njega otide* Mk 1,43 (*Et comminatus est ei, statimque ejecit illum*), *i budući Slnce izašlo, od vrućine uvenu* Mk 4,6 (*et quando exortus est sol, exaestuavit*).

4.1.2. Nesklonjivi particip *buduć(i)* + pasivni particip preterita

Konstrukcija nesklonjivoga participa *buduć(i)* i pasivnoga participa preterita odgovara latinskom ablativu apsolutnom ili latinskoj vremenskoj rečenici u kojoj dolazi veznik *cum* s konjunktivom imperfekta. Latinskom ablativu apsolutnom odgovara u primjerima: *Budući skupleni tada Fariseji, upita njih ISUS* Mt 22,41 (*I skupivši se tada Pharizeji, upita*

jih Isus; Congregatis autem pharisaeis, interrogavit eos Jesus); I budući večer učinjen, sidiše ISUS za stolom z dvanadeste Učenici svoimi Mt 26,20 (I budući večer učinjen, sijaše Isus za stolom z dvanadeste učenikof svojih; Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis), Budući tada učinjeno jutro, sabra se vas zbor Poglavice popovske, i starešine puka Mt 27,1 (Budući tada jure učinjeno s jutra sabraše vas zbor poglavice popovske i starišine puka; Mane autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi), I skončana budući svaka skušnja, D'javal do vrimenta od njega otide Lk 4,13 (Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo, usque ad tempus), I budući dan učinjen, izsadši u pusto mēsto grediše Lk 4,42 (I dan budući učinjen, izašatči grediše u pustiinu; Facta autem die egressus ibat in desertum locum), I večera budući učinjena, kada D'javal bēše jure postavil u srce Ijude Simuna Iškariota da ga preda Iv 13,2 (I večera budući učinjena, kada djaval biše jure ulizal u srce Jude Simuna Skariotha, da ga on izda; Et coena facta, cum diabolus jam misisset in cor ut traderet eum Judas Simonis Iscariotae), I jutro budući učinjeno, sta ISUS na kraju Iv 21,4 (I jutro budući učinjeno, sta Isus na kraju morskomu; Mane autem facto stetit Jesus in littore). Primjer Mt 22,41, u kojemu stoji aktivni particip preterita prvi u LBS, dobro ukazuje na to da je temeljno značenje te konstrukcije prijevremenost.

Konstrukciji veznika *cum* s konjunktivom imperfekta odgovara u primjerima *Budući jure večer učinjen, reče Gospodin od vinograda* Mt 20,8 (*Budući jure večer učinjen, reče gospodin od vinograda; Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineae procuratori suo*), *I budući večer učinjen, pride človik Bogat iz Arimatea, imenom osip* Mt 27,57 (*I budući večer učinjen, pride niki človik bogat iz Abarimatije imenom Osib; Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathaea, nomine Joseph*), *I budući večer učinjen, biše plav na sridu mora* Mk 6,47 (*U ono vrime, budući večer učinjen, biše plav nasrid mora; Et cum sero esset, erat navis in medio mari et ipse solus in terra*), *I budući jure večer učinjen [...] Pride Osip od Mesta Arimatêa* Mk 15,42-43 (*I budući jure večer učinjen [...] pride Osib iz Abarimatije; Et cum jam sero esset factum [...] venit Joseph ab Arimathaea*), *I budući dan učinjen, sabraše se Starišine od Puka* Lk 22,66 (*I budući dan učinjen, sabraše se starišine od puka; Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis*), *Budući tada večer onoga istoga dne, koi biše prvi od Sobot,*

a vrata budući zatvorena, gdi se bēhu Učenici skupili radi straha Ijudeiskoga. *Pride ISUS Iv 20,19 (U ono vrime budući večer onoga dne jedne subote, a vrata budući zatvorena, gdi se bihu skupili učenici cića straha žudiskoga, dojde tada Isus; Cum ergo sero esset die illo, una sabbatorum, et fores essent clausae, ubi erant discipuli congregati propter metum Judaeorum: venit Jesus).*

4.1.3. Nesklonjivi particip budući(i) + imenica u nominativu

Konstrukcija nesklonjivoga participa *budući(i)* s imenicom u nominativu odgovara latinskom ablativu apsolutnom ili latinskoj vremenskoj rečenici u kojoj dolazi veznik *cum* s konjunktivom imperfekta: *I budući ISUS u Betanii u domu Simuna gubavca, pristupi k njemu žena Mt 26,6-7 (I budući Isus u Bethaniji u domu Simuna gubavoga, pristupi k njemu žena; Cum autem Jesus esset in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier), I budući jure večer, pride z dvanađeste učenici Mk 14,17 (Jure večer učinēn budući, pride on z dvanađeste učenikof; Vespere autem facto, venit cum duodecim), A Petar budući u dvoru uzdola, pride jedna od rabinj Mk 14,66 (A Petar budući vanka u dvoru, pride jedna od rab; Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis), I budući jure prigodno vrime, sede za stolom Lk 22,14 (I budući učinēno vrime, sede za stolom; Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim apostoli cum eo), I budući ISUS va Jerusolime na dan Vazmeni, mnozi verovaše va ime Njegovo Iv 2,23 (I budući Isus u Jeruzolimu na dan blagdana vazmenoga, mnozi verovaše u jime njegovo; Cum autem esset Jerosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus), Budući tada večer onoga istoga dne, koi biše prvi od Sobot, a vrata budući zatvorena, gdi se bēhu Učenici skupili radi straha Ijudeiskoga. *Pride ISUS Iv 20,19 (U ono vrime budući večer onoga dne jedne subote, a vrata budući zatvorena, gdi se bihu skupili učenici cića straha žudiskoga, dojde tada Isus; Cum ergo sero esset die illo, una sabbatorum, et fores essent clausae, ubi erant discipuli congregati propter metum Judaeorum: venit Jesus).**

U jednome primjeru ova konstrukcija odgovara latinskom ablativu vremena: *Večer tada budući Sobotnji [...] pride Maria Magdalena Mt 28,1 (Večer tada budući Sobotnji [...] pride Maria Magdalena; Vespere autem sabbati [...] venit Maria Magdalene).*

4.1.4. Nesklonjivi particip buduć(i) + zamjenica u nominativu

Konstrukcija nesklonjivoga participa *buduć(i)* sa zamjenicom u nominativu potvrđena je dvaput u primjeru *I buduć on va dobi od dvanadeste godišć ushodeći oni va Jerusolim po običaju dne od blagdana. I svršeni buduć dni, kad se vraćahu: osta ditić ISUS va Jerusolimu* Lk 2,42-43 (*Budući Isus od dvanadeste godišć, ushodeći oni u Jeruzolim po običaju dne od blagdana, svršeni buduć dni, kada se vraćahu, osta ditić Isus u Jerusolimu; Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Jerosolymam secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Jesus in Jerusalem*), gdje nalazimo i konstrukciju istoga participa s imenicom u nominativu, koje ponovno odgovaraju latinskome ablativu apsolutnome ili latinskoj vremenskoj rečenici u kojoj dolazi veznik *cum* s konjunktivom imperfekta.

U primjeru *I kad v(a)žgaše oganj na srědu polače, i okol sideći oni kupno, i Petar meju njimi* Lk 22,55 (*I buduć tada naložen ogañ posrid dvora i okolo sideći oni, biše Petar tada meju ñimi; Accenso autem igne in medio atrii et circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum*) hrvatski protestanti odlučuju se samo za jedan apsolutni nominativ, i to uz neizrečen predikat u glavnoj rečenici, dok je drugi primjer razriješen vremenskom rečenicom nasuprot konstrukciji nesklonjivoga participa *buduć(i)* s pasivnim participom preterita u LBS. U latinskome predlošku na obama mjestima stoji apsolutni ablativ.

Subjekt apsolutnoga nominativa ne mora biti uvijek izrečen, koja je mogućnost potvrđena u primjeru *I buduć ošće daleko, ugleda ga Otac njegov* Lk 15,20 (*I buduć jošće daleko ugljeda ga otac ñegof; cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius*).

4.1.5. Nesklonjivi particip buduć(i) + prijedložno-padežni izraz

Konstrukcija nesklonjivoga participa *buduć(i)* s prijedložno-padežnim izrazom potvrđena je u samo dvama primjerima. Latinskoj vremenskoj rečenici s veznikom *cum* i konjunktivom imperfekta odgovara u biblijskome odlomku koji LBS ne sadrži: *I buduć jure k večeru, izaide ISUS van iz varoša* Mk 11,19 (*Et cum vespera facta esset, egrediebatur de civitate*). Latinskome ablativu apsolutnom odgovara u ovome primjeru, koji sadrži i LBS: *I buduć na posljednji dan Blagdana velikoga, staše*

ISUS i vapijaše Iv 7,37 (*I budući u napokonni dan blagdana velikoga, stase Isus i vapijaše; In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat*).

4.1.6. Nesklonjivi particip buduć(i) + prilog

Konstrukcija nesklonjivoga participa *buduć(i)* potvrđena je sasvim iznimno s prilogom, kao u primjerima *I budući oni zajedno, reče njim Pilat* Mt 27,17 (*I budući oni zajedno reče jim Pilat; Congregatis ergo illis, dixit Pilatus*) i *ne budući vele daleko od Hiže: posla k njemu Centurion svoje prijatelje* Lk 7,6 (*cum jam non longe esset a domo, misit ad eum centurio amicos*), no ponovno na mjestu latinskoga ablativa apsolutnoga ili vremenske rečenice s veznikom *cum* i konjunktivom imperfekta.

5. Apsolutni dativ

Apsolutni dativ potvrđen je u gNT u svega sedam primjera. U latinskome je predlošku na većini mjesta apsolutni ablativ. Iako je nesumnjivo riječ o sintaktičkome staroslavenizmu, izravan utjecaj hrvatskoga staroslavenskog jezika ne može se utvrditi u svim primjerima.

Tri se primjera javljaju u biblijskome odlomku koji LBS ne sadrži: *Recite da njegovi učenici po noći pridoše i ukradoše njega vam spećim* Mt 28,13 (*Dicite quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus*), *ishodećim iz gore, pride mu suprot mnoga množica* Lk 9,37 (*descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa*), *I svim čudećim se zvr'hu ovih koja se činjahu: Reče Učenikom svojim* Lk 9,44 (*omnibusque mirantibus in omnibus quae faciebat, dixit ad discipulos suos*). Značenje je apsolutnoga dativa u svim trima navedenim primjerima vremensko. Budući da nije riječ o izravnu utjecaju LBS, a s obzirom na odabranu sintaktičku konstrukciju, ovdje bi se mogao pretpostaviti utjecaj hrvatskoga staroslavenskog jezika, no veoma je zanimljivo da se primjeri ne nalaze ni u jednome hrvatskoglagoljskom misalu obuhvaćenu analitičkom bibliografijom čitanja hrvatskoglagoljskih misala i brevijara Staroslavenskoga instituta,⁵¹ a ta-

⁽⁵¹⁾ Zahvaljujem Andrei Radošević iz Staroslavenskoga instituta u Zagrebu na ovoj informaciji.

ko ni u latiničkim lekcionarima 15. i 16. stoljeća *Zadarskome* i *Ranjininu* (Barbarić 2017: 262-281).

Četiri se primjera javljaju u biblijskome odlomku koji LBS sadrži. U trima primjerima apsolutnoga dativa ondje se nalazi apsolutni nominativ: *Prikaza se napokom, njim jedanadeste za stolom sidećim* Mk 16,14 (*U ono vrime sideći jedanadeste učenikof, ukaza jim se Isus; Novissime recumbentibus illis undecim apparuit*); *Evo vama vlizućima u grad namèrit se Čovik* Lk 22,10 (*evo vi ulizujući u grad, namirit se na vas človik; Ecce introeuntibus vobis in civitatem occurret vobis homo*); *I ošće njim neverujućim i čudećim se od vesel'ja, reče k njim* Lk 24,41 (*a oni jošće ne virujući i čudeći se od veselja, tada jim on reče; Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus prae gaudio, dixit*). Značenje je apsolutnoga dativa u tim primjerima vremensko, a sva tri dolaze na mjestu na kojemu se apsolutni dativ nalazi i u hrvatskome staroslavenskom jeziku.⁵² U jednome primjeru apsolutni dativ dolazi na mjestu vremenske rečenice iz LBS i latinskoga predloška, a u skladu sa stanjem u hrvatskome staroslavenskom jeziku:⁵³ *spećim ljudem, pride neprijatel nigov* Mt 13,25 (*I kada spahu ljudi, dojde neprijatelj negof; cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus*).

Navedenim primjerima valja pribrojiti i primjere apsolutnoga dativa koji su potvrđeni samo u ċNT. U prethodnome su poglavlju već spomenute potvrde apsolutnoga dativa *i jadućim' reče njim'* Mt 26,21; *Ova njimь poslušajućimь, priloživši reče priliku* Lk 19,11, od kojih je drugi ponovno vrlo zanimljiv jer taj biblijski redak ne dolazi ni u jednome od četiriju tiskanih hrvatskoglagojskih misala 15. i 16. stoljeća s kojima su kao predstavnicima hrvatskoga staroslavenskog jezika uspoređeni primjeri apsolutnoga dativa zabilježeni tijekom ovoga istraživanja u evanđeoskim tekstovima hrvatskih protestanata, dok se na mjestu prvoga i ondje nalazi apsolutni dativ.⁵⁴ U tim misalima nema ni biblijskoga odlomka u kojemu se u ċNT nalazi primjer *vozećim se njimь*,

(⁵²) V.: Blanka Ceković, Ivana Eterović, Tanja Kuštović, Mateo Žagar (prir.), *Misal hruacki*, cit., str. 254-255, 343, 368-369.

(⁵³) U *Misalu hruackome* Šimuna Kožičića Benje dolazi vremenska rečenica, a u *Prvotisku*, *Senjskome misalu* i *Misalu Pavla Modrušanina* apsolutni dativ, usp.: *ivi*, str. 82-83.

(⁵⁴) *Ivi*, str. 224.

usnu Lk 8,23, na mjestu kojega je u gNT vremenska rečenica (*i kad vožahu, on usnu isto mjesto*), a LBS ga uopće ne sadrži.

6. Zaključak

U evanđeoskim tekstovima hrvatskih protestanata potvrđene su dvije različite apsolutne konstrukcije: apsolutni nominativ i apsolutni dativ. Najčešće je značenje tih dviju apsolutnih konstrukcija vremensko, dok posve rijetko imaju koje drugo značenje (uzročno ili dopusno). Obično odgovaraju latinskom ablativu apsolutnom i vremenskoj rečenici u kojoj dolazi veznik *cum* s konjunktivom imperfekta, u manjem broju primjera i s konjunktivom pluskvamperfekta. Apsolutni nominativ potvrđen je u premoćnu broju primjera, među kojima su osobito brojni primjeri nesklonjivoga participia *buduć(i)* s različitim dopunama u funkciji leksičkoga dijela predikata. Apsolutni dativ potvrđen je pak u svega sedam primjera u gNT, odnosno deset u ćNT. Nije sporno da u ćNT dolazi veći broj primjera apsolutnoga dativa kao sintaktičkoga staroslavenizma, no razlika je u odnosu na gNT toliko malena da se na sintaktičkoj razini ne može govoriti o dvjema različitim književnojezičnim koncepcijama, što ujedno ukazuje i na to da status apsolutnih konstrukcija nije bio izmijenjen nakon smjene redaktorne prakse krajem 1562., odnosno početkom 1563. godine, tj. njome zahvaćen. O tome dobro svjedoči usporedba, iako ograničena, zabilježenih primjera s onima u gP, ćP i lP.

Posve je jasno za koju su se apsolutnu konstrukciju hrvatski protestanti opredijelili – apsolutni nominativ, gdje se izvrsno ogleda ne samo izravan (u evanđeoskim odlomcima preuzetim iz LBS) nego i neizravan (u prevedenim evanđeoskim odlomcima, koje LBS ne sadrži) utjecaj lekcionarske tradicije, koju su, čini se, veoma dobro poznavali. Naime upravo je apsolutni nominativ, kako je već istaknuto, tipična sintaktička konstrukcija hrvatskih svetopisamskih prijevoda od polovice 15. sve do polovice 19. stoljeća, dok se u hrvatskome staroslavenskom jeziku javlja sasvim iznimno. Primjeri pak apsolutnoga dativa ne mogu se uvijek dovesti u izravnu vezu s hrvatskim staroslavenskim predloškom, već ih vjerojatno valja smatrati tek odjekom glagoljaške izobrazbe hrvatskih protestanata (a možda i prevođenja »po sjećanju«). Na sintaktičkoj je razini dakle apsolutni nominativ nesumnjivo jedan od najjasnijih pokazatelja važne uloge koju je u stvaranju prvoga hr-

vatskoga cjelovitog prijevoda Novoga zavjeta odigrao upravo lekcionarski predložak.

IZVORI

Biblija. Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1974.

Blanka Ceković - Ivana Eterović - Tanja Kuštović - Mateo Žagar (prir.), *Misal hruacki Šimuna Kožičića Benje: Latinička transliteracija glagoljskog izvornika s usporedbom jezičnih oblika prema drugim glagoljskim tiskanim misalima XV. i XVI. stoljeća*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu - Sveučilišna knjižnica u Rijeci, Zagreb - Rijeka 2016.

ćNT = Antun Dalmatin, Stipan Konzul, *Novi testament*. Tübingen 1563. (Alojz Jembrih [ur.], Pretisak. Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik« - Narodna in univerzitetna knjižnica, Zagreb - Ljubljana 2008.).

gNT = Antun Dalmatin, Stipan Konzul, *Novi testament*, 1. dio. Tübingen 1562. (Dragutin Matak [ur.], *Latinički prijepis glagoljskog izvornika*. Adventističko teološko visoko učilište - Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Školska knjiga, Zagreb 2013.).

LBS = Tomislav Maretić, *Lekcionarij Bernardina Splječanina po prvom izdanju od god. 1495*. JAZU, Zagreb 1885.:
<<https://ia800704.us.archive.org/8/items/djelajugoslaven00umjegoog/djelajugoslaven00umjegoog.pdf>>.

Latin Vulgate Bible: <<http://www.drbo.org/lvb/>>.

LITERATURA

Barbarić, Vuk-Tadija, *Nastajanje i jezično oblikovanje hrvatskih lekcionara*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2017.

Barbarić, Vuk-Tadija - Ivana Eterović, *O utjecaju lekcionara na hrvatski protestantski prijevod Novoga zavjeta*, u: *Zbornik radova s Prvoga međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatski prijevodi Biblije u organizaciji Odjela za kulturu hrvatskoga jezika Hrvatskoga filološkog društva (HFD) i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (KBF) Sveučilišta u Zagrebu* (Zagreb, Hrvatska, 26-28. rujna 2018), 2019 (u tisku).

Blažević Krezić, Vera - Tanja Kuštović - Mateo Žagar, *Biblijski tekstovi uraških protestantskih izdanja u suodnosu*, u: *Zbornik radova s*

Prvoga međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatski prijevodi Biblije u organizaciji Odjela za kulturu hrvatskoga jezika Hrvatskoga filološkog društva (HFD) i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (KBF) Sveučilišta u Zagrebu (Zagreb, Hrvatska, 26-28. rujna 2018), 2019 (u tisku).

- Bučar, Franjo - Franjo Fancev, *Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije*. – Starine JAZU 39 (1938): 49-128.
- Čupković, Gordana, *Književnojezična koncepcija glagoljskoga i ćiriličkoga Novoga testameta iz 1562./1563. Prilog proučavanju razlika*. – “Filologija”, 55 (2010): 1-36.
- Čupković, Gordana, *Prilog proučavanju inojezičnih izvora hrvatskoga reformacijskoga prijevoda Novoga testameta*. – *Croatica et Slavica Iadertina IX* (2013) 1: 137-144.
- Damjanović, Stjepan (prir.), *Glagoljična i ćirilična »Tabla za dicu«*. (Pretpisak). Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007.
- Damjanović, Stjepan, *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*. Matica hrvatska, Zagreb 2012.
- Damjanović, Stjepan, *Novi filološki prinosi*. Matica hrvatska, Zagreb 2014.
- Eterović, Ivana, *Sintaktička svojstva participa u jeziku hrvatskoglagoljskih misala*. (Doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Rijeka 2014.
- Eterović, Ivana, *Dativ apsolutni u Misalu hruackom Šimuna Kožičića Benje*, u: *Riječki filološki dani 9*. Ur. Diana Stolac. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2014, str. 357-365.
- Eterović, Ivana, *Sintaktičke funkcije participa u hrvatskim protestantskim Artikulima (1562.)*. – *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje XLII* (2016) 2: 379-407.
- Eterović, Ivana, *Sintaktičke razlike između glagoljičkoga i ćiriličkoga izdanja hrvatskoga protestantskog prijevoda Novoga testameta*. – *Slovo* 68 (2018): 73-98.
- Fancev, Franjo, *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga*. – *Rad JAZU* 212 (1916a): 147-225.
- Fancev, Franjo, *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga*. – *Rad JAZU* 214 (1916b): 1-112.
- Gadžijeva, Sofija - Ana Kovačević - Milan Mihaljević - Sandra Požar - Johannes Reinhart - Marinka Šimić - Jasna Vince, *Hrvatski crkve-*

- noslavenski jezik*. Hrvatska sveučilišna naklada - Staroslavenski institut, Zagreb 2014.
- Gospić, Ana - Gordana Čupković, *Književni i jezično-stilski aspekti glagoljske i ćirilске Table za dicu*, u: *Obdobja 27: Reformacija na slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Ur. Aleksander Bjelčević. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2010, str. 303-321.
- Hamm, Josip, *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika*. – Slovo 13 (1963): 43-67.
- Hercigonja, Eduard, *Nad iskonom hrvatske knjige: Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1983.
- Jembrih, Alojz, *Pogovor uz pretisak glagoljičkoga Novoga testameta (1562./1563.)*. Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", Zagreb 2007, str. 5-82.
- Leafgren, John, *The Dative Absolute in Middle Bulgarian Texts*. – Zeitschrift für Slawistik 2 (2002): 147-161.
- Leskien, August, *Das dalmatinisch-serbische cyrillische Missale romanum der Leipziger Stadtbibliothek*, u: *Berichte über die Verhandlungen der königlich sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig*. (Philologisch-historische Classe, 33). Leipzig 1881, str. 199-250.
- Mihaljević, Ana, *Prevođenje latinskoga ablativa apsolutnoga u hrvatskoglagoljskim tekstovima*. – Fluminensia XXXI (2019) 1, str. 103-123.
- Mihaljević, Milan, *Sintaktička svojstva najstarijih hrvatskoglagoljskih fragmenata*, u: *Mnogokratnite prevodi v južnoslavjanskoto srednovekovje*. Gl. ur. Lora Taseva. GoreksPres, Sofija 2006, str. 221-239.
- Mihaljević, Milan, *Jezik najstarijih hrvatskoglagoljskih rukopisa*. Hrvatska sveučilišna naklada i Staroslavenski institut, Zagreb 2018.
- Murko, Matthias, *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Druck der Česká grafická unie - Carl Winter Universitätsbuchhandlung, Prag - Heidelberg 1927.
- Polovič, Ivan, *Evangelij sv. Matevža v protestantskem glagolskem Prvem delu Novoga Testameta iz l. 1562.*, u: *Trubarjev zbornik, Trubarjev zbornik X*. Matica slovenska, Ljubljana 1908, str. 56-73.
- Rupel, Mirko, *Slovenski protestantski pisci*. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1966.

- Stanislav, Ján, *Datív absolutný v starej cirkevnej slovančine*. – Byzantinoslavica 5 (1933-1934): 1-112.
- Večerka, Radoslav, *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1961.
- Večerka, Radoslav, *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax III: Die Satztypen – Der einfache Satz*. Freiburg im Breisgau, Weiher 1996.
- Vela, Jozo, *Hrvatski za-infinitiv: izvanjsko posuđivanje ili unutarnji jezični razvoj*. – Fluminensia 31 (2019) 1: 61-83.
- Vidic, Fran, *Nekaj o razmerju slovenskih Trubarjevih spisov k protestantskim hrvatskim knjigam*, u: *Letopis slovenske matice za leto 1898*. Ur. Anton Bartel. Slovenska matica, Ljubljana 1898, str. 113-129.
- Vrtič, Ivana, *Sintaksa Kašičeva prijevoda Svetoga pisma*. (Doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Zagreb 2009.
- Vrtič, Ivana, *Apsolutni nominativ u hrvatskim svetopisamskim prijevodima*. – Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku 2 (2010): 35-48.
- Žagar, Mateo, *Elementi leksičkog odabiranja u izdanjima hrvatskih protestanata (Urach, 1561-1564): kontekst i metodološke pretpostavke*, u: *Hrvatski prilozi 16. Međunarodnom slavističkom kongresu*. Ur. Stipe Botica, Marija Malnar Jurišić, Davor Nikolić, Josipa Tomašić i Ivana Vidović Bolt. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 2018, str. 213-224.
- Žagar, Mateo, *Tipologija jezičnih razlika među novozavjetnim tekstovima hrvatskih protestanata u XVI. stoljeću*, u: *Verba volant – scripta manent: Zbornik u čast akademika Stjepana Krasića O. P. Prir. Vinicije B. Lupis i Branko Matulić*. Sveučilište u Splitu, Split 2019, str. 845-864.

SUMMARY

In this paper, the results of the research on absolute constructions in evangelical texts by Croatian protestants are presented. The texts analyzed include texts located in the Glagolitic and Cyrillic editions of the New Testament, and the Glagolitic, Cyrillic, and Latin editions of *Postila*, thus continuing the linguistic analysis of Croatian protestant issues. The basic aim is to determine the state of those constructions, but also consider the impact of potential templates in order to better understand their role in the creation of the first complete Croatian translation of the New Testament. Previous research has shown that when creating their translations, Croatian protestants used the „Lectionary of Bernardin of Split“ (so called *Zborovčićev lectionar*,

1543), so it was expected that the hypothesis on the higher representation of the nominative absolute compared to other syntactic constructions would be confirmed, which this research has proven. This syntactic feature can therefore be undoubtedly attributed to lectionary tradition, while the few examples of the dative absolute are the result of Croatian Church Slavonic influence and a reflection of the Glagolitic education held by Croatian protestants.